

Світлана Галицька,
мол. наук. співроб. НБУВ

МЕТОДИЧНО-ЛІНГВІСТИЧНА ПІДТРИМКА РОЗДІЛІВ РУБРИКАТОРА НБУВ (РОЗДІЛИ «ЖО/ТЕХНІКА. ТЕХНІЧНІ НАУКИ»)

Розглянуто питання розробки та удосконалення розділів і підрозділів Рубрикатора НБУВ. Аналіз випусків Рубрикатора НБУВ показав високий ступінь деталізації окремих підрозділів, що зумовлено наявністю документів з окремих питань у фондах НБУВ. Це вигідно відрізняє даний рубрикатор від базових таблиць бібліотечної класифікації. Показано, що до складу Рубрикатора НБУВ входять рубрики нового змісту, які враховують сучасний стан і тенденції розвитку певних галузей науки та техніки, є переліком відкритих рубрик Генерального систематичного каталогу НБУВ відповідних розділів і підрозділів.

Ключові слова: систематизація, ББК, Рубрикатор НБУВ.

Одним з основних завдань Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 рр. є «створення інтегрованої довідково-пошукової системи розкриття змісту сукупних фондів вітчизняних наукових бібліотек і засобів пошуку відповідної інформації в глобальних інформаційних мережах» [2]. Виконання цього завдання вимагає якісної обробки документів, які надходять до бібліотеки, для чого кожна ділянка технологічного процесу опрацювання має бути забезпечена відповідними інформаційними, нормативними, методичними, довідковими ресурсами. Не є виключенням процес систематизації документів, який здійснюється відповідно до класифікаційної системи, запровадженої у конкретній бібліотеці, завдяки чому «автоматично отримуються всі необхідні засоби досконалого тематичного пошуку: гнучкий довідковий апарат спеціаліста та зручний розвинений інтерфейс користувача» [5].

У процесі роботи систематизатор користується таблицями класифікації, словниками, довідниками тощо, у разі необхідності – консультаціями спеціалістів. Але основним інструментом роботи систематизатора є робочі таблиці класифікації, які містять перелік рубрик систематичного каталогу бібліотеки та, головне, методичні вказівки щодо їх використання. Саме кваліфікація, досвід фахівця, наявність методичних

розробок, дотримання правил систематизації, а також можливість використання додаткових джерел інформації зумовлюють якість індексування документів, які надходять до бібліотеки, тобто точність визначення місця розташування певного документа за його змістом у каталозі. Відсутність належного методичного забезпечення процесу опрацювання документів може негативно впливати на формування каталогу, і, як результат, знижувати загальний рівень інформаційно-пошукової системи бібліотеки.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) використовує для систематизації документів робочі таблиці класифікації, тобто перелік рубрик Генерального систематичного каталогу НБУВ, створеного фахівцями бібліотеки на основі повного варіанта ББК для наукових бібліотек і власних напрацювань. Вони розроблені з урахуванням особливостей структури фондів НБУВ шляхом уточнення і доопрацювання видання таблиць ББК зі збереженням структури та змісту таблиць ББК, а також з дотриманням методики систематизації. На їх основі організований електронний каталог НБУВ. Таким чином, робочі таблиці класифікації, або Рубрикатор НБУВ (далі – Рубрикатор), стали інформаційно-пошуковою мовою і для електронного каталогу НБУВ, в тій його частині, яка відповідає електронній версії Генерального систематичного каталогу НБУВ. Рубрикатор використовується у технологічному циклі «Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в НБУВ» в умовах паралельного функціонування традиційних і комп'ютерних технологій, а також організації довідково-пошукового апарату, інформаційного пошуку, виконання інформаційних запитів користувачів Бібліотеки.

Відповідно до словника бібліотечних термінів, «рубрикатор» – це словник рубрик у вигляді ієрархічної класифікації, призначений для формування довідково-інформаційного фонду, інформаційних видань та інформаційного пошуку. Але ми розуміємо поняття «рубрикатор» ще й як інформаційно-пошукову мову, тобто важливе методично-лінгвістичне забезпечення автоматизованих інформаційно-пошукових бібліотечних систем. Таким чином, розробка Рубрикатора є етапом створення автоматизованої системи наукового пошуку інформації, яка необхідна науковцям і спеціалістам з усіх галузей науки та техніки як засіб швидкого і зручного доступу до фондів бібліотеки.

Відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту бібліотекознавства у межах тем: «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки» (2005–2007 рр.) та «Управління бібліотечно-

інформаційною діяльністю наукової бібліотеки» (2008–2010 рр.) відділ систематизації працював над розробкою розділів і підрозділів відділу «Ж/О Техніка. Технічні науки» Рубрикатора. Цей відділ призначений для систематизації документів з промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку і має таку структуру:

Ж Техніка і технічні науки у цілому

З Енергетика. Радіоелектроніка

И Гірнична справа

К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування

Л Хімічна технологія. Хімічні та харчові виробництва

М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості.

Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка

Н Будівництво

О Транспорт

Об'єднання основних галузей матеріального виробництва в єдиному відділі пояснюється наявністю тісних зв'язків між ними, загальними закономірностями розвитку, а також загальним об'єктом вивчення. Основним змістом відділу є матеріальні основи виробництва: виробничі процеси та операції, предмети та засоби праці [1].

На сьогоднішній день вийшли друком:

❖ розділ «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування» (2005 р.) [8];

❖ розділ «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка»:

– «М1 Технологія деревини» (2006 р.) [11],

– «М2/7 Виробництва легкої промисловості» (2007 р.) [12],

– «М8 Поліграфічне виробництво» (2008 р.) [9],

– «М9 Фотокінотехніка» (2009 р.) [10];

❖ розділ «Ж Техніка і технічні науки у цілому» [7];

❖ розділ «Н Будівництво» (2010 р.) [13].

Під час роботи над цими випусками були одержані консультації спеціалістів НАН України: Інституту української мови, Інституту енциклопедичних досліджень, Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича; Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Київського національного університету технологій та дизайну, Київського Національного університету будівництва і архітектури і ряду інших. Перш за все, це стосується складних питань спеціальної галузевої термінології, яка використовується під час формування назв рубрик окремих підрозділів і укладання тлумачних словників. У процесі підготовки випусків Рубрикатора до друку враховано надані рекомендації та пропозиції.

Усі випуски мають однакову структуру. Вони містять систематичну, алфавітну та довідкову частини.

Систематична частина – власне робочі таблиці класифікації, тобто перелік рубрик Генерального систематичного каталогу з методичними вказівками.

Під час роботи з каталогом систематизатор в одних випадках використовує готові рубрики таблиць класифікації, в інших – утворює необхідні рубрики самостійно шляхом комбінування індексів основних і допоміжних таблиць, загальних і спеціальних типових поділів відповідно до правил загальної методики систематизації. У деяких випадках доводиться утворювати нові рубрики за аналогією з іншими розділами.

Так, наприклад, під час роботи з розділом «**К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування**» у зв'язку з накопиченням відповідних документів виникла необхідність розробки рубрик:

K5-9 Продукція машинобудування і обробки металів.

K5-900.1 Класифікація, номенклатура і асортимент продукції машинобудування і обробки металів.

K5-900.2 Сертифікація продукції машинобудування і обробки металів.

Ці рубрики було утворено за аналогією з розділом «Ж Техніка. Технічні науки у цілому», для чого підрозділ «Ж609 Продукція. Товарознавство» було доповнено рубрикою «Ж609.002 Сертифікація продукції». Раніше термін «сертифікація» був відсутнім у розділах технічних наук.

У зв'язку з великою кількістю документів з питань виготовлення металорізальних інструментів виникла необхідність детальної розробки рубрики «K722.536.019 Виготовлення металорізальних інструментів з окремих матеріалів». Її було створено і деталізовано за прикладом рубрики «K630.09 Різання металів інструментами з окремих матеріалів»:

K722.536.019 Виготовлення металорізальних інструментів з окремих матеріалів.

K722.536.019.1 Виготовлення металорізальних інструментів з окремих металів.

K722.536.019.16 Виготовлення металорізальних інструментів із швидкорізальної сталі.

K722.536.019.4 Виготовлення металорізальних інструментів із синтетичних матеріалів.

K722.536.019.41 Виготовлення металорізальних інструментів із синтетичного алмазу.

K722.536.019.9 Виготовлення металорізальних інструментів з твердих сплавів, мінерало- та металокераміки.

K722.536.019.91 Виготовлення металорізальних інструментів з твердих сплавів.

Також, за аналогією з розділом «Н Будівництво», у підрозділі «K799.9

Виробництво санітарно-технічного устаткування будинків» були створені рубрики:

К799.92 Виробництво устаткування для опалення, вентиляції, кондиціонування будинків.

К799.93 Виробництво устаткування для газопостачання.

Підрозділ «М1 Технологія деревини» було доповнено новою рубрикою «М130.5-12 Механіка різання деревини», яка відповідає аналогічній рубриці розділу «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування» Рубрикатора («К63-12 Механіка різання металів»).

Рубрикатор доповнено новими рубриками, під якими збираються документи з нових видів технологій, відкритими у зв'язку зі збільшенням надходжень з відповідних питань (абразивна обробка, нанотехнології, гідроструменева обробка, вакуумні технології, одержання плівок, лазерна обробка тощо). Так, наприклад, у розділі «Ж Техніка і технічні науки у цілому» було відкрито рубрику, під якою збираються документи загального характеру з нанотехнологій. У Рубрикаторі вона має такий вигляд:

Ж620 Нанотехнології

Виробництво металевих нанопорошків див. К390.1.

Виробництво металевих наноматеріалів див. К391.91

Виробництво композиційних матеріалів і виробів.

Структура вуглецевих наноматеріалів див. Г124.1 Вуглець

Рубрикатор також містить терміни та поняття, які означають нові матеріали та вироби. Наприклад, рубрика підрозділу «М2/7 Виробництва легкої промисловості»:

М387.2 Виробництво трикотажних виробів медичного призначення

Лікувальна білизна, в'язані кровоносні судини тощо

набула такого вигляду:

М387.2 Виробництво трикотажних виробів медичного призначення

Санітарно-гігієнічні вироби (лікувальна білизна тощо); лікувально-профілактичні вироби (пере-в'язувальний матеріал, фільтри для переливання крові, плазми тощо, панчішно-шкарпеткові вироби для лікування варикозного розширення вен, радикалітів тощо); хірургічні вироби для внутрішнього протезування (сітчасті полотна для фіксування внутрішніх органів, в'язані кровоносні судини тощо).

Основою алфавітної частини є алфавітно-предметний покажчик (АПП). Він полегшує роботу з систематичною частиною, допомагає розшукати необхідні для індексування поняття й визначити їх розташування в таблицях. Знайдений за АПП індекс за правилами систематизації обов'язково уточнюють у систематичній частині для прийняття остаточного класифікаційного рішення. АПП надає повний перелік рубрик, відповідних

певному ключовому слову. Наприклад, у розділі «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування»:

біметали	
виробництво	K647
* методами порошкової металургії	K391
* прокатуванням	K621.7
волочіння	K622.7
зварювання	K641.75
лито * виробництво	K616.7
наплавлення	K644.77
паяння	K643.7
плакування	K621.7-9

Як ключові слова у розділах Рубрикатора використані усі іменники, вжиті в їхній систематичній частині, а у підрозділах – іменники та прикметники.

Довідкова частина - додатки та тлумачний словник. Додатки містять спеціальні типові поділи до певного розділу та його підрозділів, плани розташування, переліки використаних скорочень, енциклопедичні довідки тощо.

Спеціальні типові поділи та плани розташування використовуються для побудови нових індексів. Це дає змогу досягти однотипності структури робочих таблиць у межах певних розділів або підрозділів за рахунок однакового закінчення індексів, які позначають аналогічні поняття. Приклади застосування типових поділів і планів розташування наведені у вступі до систематичної частини розділів і підрозділів.

Наприклад, у підрозділі «КЗ Металургія» типізація стосується пірометалургійних процесів одержання окремих металів. Дані процеси отримують позначення плану розташування 01/09 («03 Плавлення металів», «08 Обробка злитків» тощо). Шляхом приєднання даних позначень плану розташування до основних індексів отримуємо рубрики:

K303 Плавка металів.

K327.203 Конвертерна плавка сталі.

K327.303 Плавка сталі у мартенівських печах.

K342.103 Плавка міді.

Тлумачний словник пояснення основних термінів, які були використані при укладанні робочих таблиць класифікації розділів і підрозділів (визначення технологічних процесів, інструментів, устаткування, матеріалів і таке інше), загальнотехнічних термінів. Терміни подано двома мовами: українською і російською (у дужках). Визначення і тлумачення наведені українською мовою. Згодом тлумачні словники також будуть впроваджені в електронний каталог.

У вирішенні проблем термінологічного характеру допомагали науковці установ і організацій, до яких ми зверталися за консультаціями, насамперед фахівці НАН України: Інституту української мови та Інституту енциклопедичних досліджень. Безперечно, такі словники є дуже корисними, адже систематизація – виключно інтелектуальний процес, систематизатор працює зі змістом видань, тому використання масивів тематично підібраних термінів значно полегшує процес опрацювання документів.

Так, наприклад, у словнику підрозділу «**МІ Технологія деревини**» підібрано визначення вад деревини (більше 30 статей):

Заболонне забарвлення (*рос. заболонная окраска*) – ненормальне забарвлення деревини, яке виникає у заболони зрубаних дерев під впливом деревофарбуючих грибів; за кольором розрізняють синяву і кольорові заболонні плями

Завилькуватість (*рос. свилеватость*) – вада деревини у вигляді хвилястого або плутаного розташування волокон. У пиломатеріалах знижує опір деревини згину і розтягу, утруднює механічну обробку. При використанні деревини як декоративного матеріалу завилькуватість створює красиву текстуру деревини

Завиток (*рос. завиток*) – місцеве викривлення річних шарів, обумовлене впливом сучків чи проростей; стрічається у вигляді частково перерізаних, скобкоподібно зігнутих концентричних контурів, утворених викривленими річними шарами. Знижує міцність деревини

Засмолок (*рос. засмолок*) – вада деревини у вигляді ділянки стовбура, сильно просоченого смолою. Виникає у зростаючих дерев хвойних порід

А у розділі «**Н Будівництво**» масмо перелік пояснень окремих видів бетонів (загалом 18 статей):

Бетон захисний (*рос. бетон защитный*) – бетон із середньою густиною більше, ніж 2500 кг/м³, який містить легкі елементи (водень, літій, бор). Використовують для захисту від іонізуючого випромінювання (переважно поглинає нейронне випромінювання) у спеціальних спорудах (атомних електростанціях тощо)

Бетон крупнопористий (*рос. бетон крупнопористый*) – безпіщаний бетон; бетон, який отримують із суміші щільного або пористого гравію або щебеню, в'язучої (переважно портландцементу) і води. Застосовують переважно для зведення зовнішніх стін будівель, а також для улаштування теплової ізоляції у разі використання пористих заповнювачів

Бетон легкий (*рос. бетон легкий*) – конструктивний, конструктивно-теплоізоляційний та теплоізоляційний бетон із середньою (за об'ємом) густиною 500–1800 кг/м³. Легкі бетони отримують на цементних та інших видах в'язучих речовин. Зниженої густини досягають використанням пористих заповнювачів (керамзитобетон, шлакобетон, пемзобетон, вермикулітобетон тощо), поризацією в'язучого тіста (ніздрюватий бетон) і виключенням зі складу бетону дрібного заповнювача – піску (крупнопористий бетон). Завдяки низькій теплопровідності та малій густині при достатній міцності легкий бетон є основним матеріалом для виготовлення захисних конструкцій будівель

Також словники містять тлумачення термінів, які позначають нові процеси, матеріали тощо. Наприклад (словник до розділу «**Н Будівництво**»):

Геомембрана (рос. *геомембрана*) – суцільні непроникні рулонні матеріали товщиною 0,5–5 мм, механічно міцні та хімічно інертні до кислотних і лужних середовищ, які виготовляють з поліетилену високої та низької густини. Застосовують як гідроізолювальні прошарки в дорожніх конструкціях, у будівництві екологічних об'єктів (полігонів захоронення побутових і промислових відходів), для ізоляції ґрунту на бензоколонках тощо

Георешітки (рос. *георешетки*) – об'ємні полімерні вироби, які в робочому розтягнутому положенні є стільниковою конструкцією, заповненою ґрунтом або матеріалом конструктивного шару дорожнього одягу. Ґрунт або щебінь, яким заповнюють конструкцію, має більшу несучу здатність і більшу стійкість до сповзання при армуванні схилів насипів.

Складники розділів і підрозділів (систематична, алфавітна і довідкова частини) разом утворюють основу для лінгвістичного забезпечення бібліотечно-пошукової системи, без якого «неможливо забезпечити високий рівень представлення, опрацювання та розкриття накопичених знань» [5].

Усі випуски впроваджено у практику роботи в електронному каталозі НБУВ. Згідно з відповідними випусками Рубрикатора в електронному каталозі відредаговано і доповнено статтями глосарію розділ «Ж Техніка і технічні науки у цілому» і підрозділ «М1 Технологія деревини», продовжується робота з редагування і доповнення розділу «Н Будівництво».

Роботи з укладання і вдосконалення робочих таблиць класифікації розділів і підрозділів Рубрикатора (відділу «Ж/О Техніка. Технічні науки») тривають. На сьогоднішній день розроблено проект підрозділів «381 Кібернетика», «397 Інформаційна та обчислювальна техніка», розпочато роботи з розробки проектів підрозділу «396 Автоматика і телемеханіка», розділу «И Гірнична справа» та інших, продовжуються роботи з електронним каталогом НБУВ, передбачається його наповнення довідковими матеріалами.

Таким чином, відділ систематизації готує і підтримує стійку основу існування як традиційного (карткового), так і електронного систематичного каталогу. Робота відділу з розробки, уточнення, оновлення, редагування, тобто удосконалення Рубрикатора є одним з важливіших етапів роботи бібліотеки щодо «створення системи загального доступу до інформації та знань для всіх категорій користувачів, що сприятиме наданню їм рівних можливостей у задоволенні інформаційних потреб і отриманні інформаційних послуг у сфері інформаційних комунікацій» [2].

Список використаних джерел

1. Библиотечно-библиографическая классификация : табл. для науч. б-к. Вып. 7, ч. 1. Ж Техника и технические науки в целом / сост. Ю. Б. Азарова [и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина [и др.]. – М., 1963. – 127 с.
2. Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 34. – С. 29–36.
3. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – 14 лют. – С. 121–131.
4. Классифицирование произведений печати то таблицам Библиотечно-библиографической классификации : общ. методика / редкол. В. М. Стриганов (пред.) [и др.] ; ГБЛ [и др.]. – М. : Книга, 1980. – 228 с.
5. Лобузін К. В. Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах / К. В. Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 132 с.
6. Матеріали розширеного засідання інформаційно-бібліотечної ради НАН України : питання перегляду класифікації наук, удосконалення ББК, організації централізованої каталогізації друкованої продукції в Україні / уклад.: І. А. Зарічняк, А. А. Свобода ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К., 1994. – 28 с.
7. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розд. Ж. Техніка і технічні науки у цілому / Н. О. Артюшенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.) ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 239 с.
8. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розд. К. Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування / Н. О. Артюшенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.) ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2005. – 587 с.
9. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розд. М. Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка. Підрозд. М8. Поліграфічне виробництво / Н. О. Артюшенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.) ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 196 с.
10. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розд. М. Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка. Підрозд. М9. Фотокінотехніка / Н. О. Артюшенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.) ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 227 с.

11. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розд. М1. Технологія деревини / Н. О. Артюшенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.); НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2006. – 198 с.

12. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розд. М2/7. Виробництва легкої промисловості / Н. О. Артюшенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.); НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2007. – 375 с.

13. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розд. Н. Будівництво / А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.), В. А. Якушко; голов. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 219 с.

14. *Сербін О. О.* Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / О. О. Сербін; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 139 с.